

نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه

دکتر سید محمدرضا رشیدی آل‌هاشم

دکتر خدایار ابراهیمی

موسی نورا

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۹/۲۰

چکیده

بشر امروزی با همه پیشرفت‌های متنوعی که داشته، در خود احساس اضطراب و تشویش می‌کند و از این اضطراب در رنج است. از سویی، یکی از دغدغه‌های عصر حاضر در جوامع بشری، کم‌رنگ شدن معنویت در صحنه زندگی فردی و اجتماعی است. هدف از این مقاله بررسی نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه است و از نظر نوع کاربردی بوده و با روش پیمایشی انجام گرفته است. جامعه آماری آن را تمام افراد مراجعه‌کننده به یادمان‌های شهدا شکل داده‌اند که به کمک نمونه‌گیری تصادفی ساده، ۴۴۳ آزمودنی برای نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق‌ساخته است که روایی محتوایی آن با استفاده از فرم CVR و CVI لاشه از دید صاحب‌نظران و روایی سازه‌ای آن به کمک روش آماری تحلیل عاملی به تأیید رسید. با استفاده از آمار توصیفی و اکتشافی و مدل‌سازی معادلات ساختاری توسط نرم‌افزار SPSS 20 و لیزرل پردازش شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که متغیر یادمان شهدا در این پژوهش در مجموع توانسته است ۷۹ درصد از رفتار متغیر بعد رفتاری معنویت، ۸۳ درصد از رفتار متغیر بعد اعتقادی معنویت و ۷۳ درصد از رفتار متغیر بعد اخلاقی معنویت را پیش‌بینی و یا واریانس آن‌ها را تبیین کند. همچنین برابر با آزمون فریدمن، بعد رفتاری با میانگین امتیاز ۲/۵۲ از ۵ به عنوان مهم‌ترین بعد در تأثیرپذیری از حضور در یادمان شهدا شناسایی شد. براساس نتایج مبنی بر اثبات

dsr.rashidi@gmail.com

- نویسنده مسئول: استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه امام حسین (ع)

* - استادیار دانشگاه امام حسین (ع)

- کارشناس ارشد مدیریت فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم تحقیقات تهران)

نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت و ابعاد آن در جامعه، نخست، به این نتیجه می‌رسیم که با توجه با ضریب تعیین تعدیل شده بالای پژوهش در تأیید روابط مدل مفهومی آن و تأثیر یادمان شهدا در سه متغیر وابسته بعد اعتقادی، بعد اخلاقی و بعد رفتاری معنویت، ادبیات پژوهش به درستی انتخاب شده است. لذا به منظور استفاده از این فضای معنوی برای پرکردن اوقات فراغت جامعه و دوری از برنامه‌های غفلت‌زا و راه، باید بکوشیم با تقویت برنامه‌های مذهبی در یادمان‌های شهدا و تأمین منابع مادی و معنوی آن، فضای عمومی جامعه را از معنویت و عطر حضور شهدا آکنده کنیم.

کلیدواژه‌ها: یادمان شهدا، معنویت، بعد اعتقادی معنویت، بعد اخلاقی معنویت، بعد رفتاری معنویت.

مقدمه

معنویت نیاز فطری تمام انسان هاست. همان‌طور که در بعد مادی، انسان‌ها برای برطرف کردن نیازمندی‌های زندگی خود درصدد جست‌وجو کردن در طبیعت و بالا بردن بهره‌وری در دستیابی به آن هستند و این کار را از طریق توسعه دانش به انجام رسانده، مدام برای ارتقای این ظرفیت کوشش می‌کنند؛ در بعد معنوی نیز انسان در پرتو معنویت دینی و اجتهاد مستمر و منضبط دینی ظرفیت لازم را پیدا می‌کند.

براساس تعالیم دین مقدس اسلام، معنویت یک اصل پایه‌ای و اساسی در راه رسیدن انسان به بهره‌وری دنیوی و اخروی است. اگر انسان از سرمایه معنوی بی‌بهره باشد، بی‌تردید در مسیر پر پیچ و خم دنیا و کمین‌گاه‌های ناآشنا و خطرناک آن از بین خواهد رفت و به تکامل انسانی که هدف والای آفرینش انسان است، نخواهد رسید. البته باید توجه داشت که انسان بدون هدایت دینی، در بهره‌وری از مواهب دنیا، دچار افراط و تفریط و ظلم و ستم شده، مظلومیت و محرومیت پدید می‌آورد.

از آن‌جا که ایمان به خدای یکتا و دستورات دین مبین اسلام، اساس و ضابطه تشکیل نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بوده، توجه به معنویت و پیروی از اصول اخلاقی اسلام و حفظ کرامت انسان نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

اصلی‌ترین و برجسته‌ترین خصوصیت نظام اسلامی، جنبه الهی آن است. انقلاب اسلامی

وارث ارجمندترین گوهر گرانبهای خلقت، حامل امانت و دستاورد انبیای عظام و اولیای کرام، از ابتدای خلقت تا صدر اسلام و پس از آن تا قرن حاضر، و ثمره خون هزاران شهید گلگون کفن است که با ریختن خون خود به پای این نظام، آن را احیا کردند. با توجه به این که هم‌اکنون نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران به دلایل گوناگون، از سوی کشورهای استعمارگر و به ظاهر قدرتمند مورد هجوم همه‌جانبه فرهنگی و جنگ نرم قرار گرفته است، به نظر می‌رسد بهترین راه رویارویی با آن‌ها به کار بردن راهبردهای بازدارندگی معنوی است.

شرح و بیان مسئله

یکی از دغدغه‌های بشر در عصر حاضر، کم‌رنگ شدن معنویت است. بشر امروزی با همه پیشرفت‌های متنوعی که داشته، در خود احساس اضطراب و تشویش می‌کند و از آن در رنج است. احساس می‌کند گمشده باارزشی در زندگی او وجود دارد که باید آن را پیدا کند. دستیابی به مادیات، رفاه، تجمل و مصرف نتوانسته است باعث آرامش روحی و درونی او شود. احساس تنهایی، ناهماهنگی ساختارها با فطرت وجود، وجود شکاف‌های طبقاتی در اجتماع، تزلزل و انهدام خانواده، توسل به خشونت در صحنه‌های اجتماعی، تجمل و خوشگذرانی با انواع لغویات، و در یک کلام خستگی و ناامیدی در زندگی، از جمله نمادهای روشن بحران معنویت است که همگی حکایت از تلاطم روحی و فکری انسان امروزی دارد. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که جز خلأ معنوی و عدم اشباع شدن روحی، مسئله دیگری نیست... در غرب آمارها نشان می‌دهد که هر چه پیشرفت و رفاه مادی بشر بیشتر می‌شود، بر بیماری‌های عصبی و اختلالات روانی‌اش افزوده می‌شود. اسم این‌ها را گذاشته‌اند: بیماری‌های تمدن (مطهری، ۱۳۷۸: ۲۳۱).

از طرفی، دشمنان انقلاب اسلامی با تمام توان و استفاده از تمامی ابزار و فناوری‌های نوین، به دنبال از بین بردن انگیزه‌های [ناشی از] قدرت ایمان و استقامت، متزلزل کردن روحیه ایشان، بی‌اعتنایی به زخارف اخروی و گرفتار کردن افراد در دام تجملات و ظواهر فریبنده دنیوی است تا از این طریق، جامعه را گرفتار آسیب و تهدید کند. یکی از پژوهشگران مرکز مطالعات پیشرفته یهودی دانشگاه پنسیلوانیا به نام «راس برن» می‌گوید: «با استفاده از هر ابزار و یا بهتر بگوییم تمام ابزارها باید فضای دین‌گرایی و اخلاق در جامعه جوانان ایران - که اساسی‌ترین راهبرد برون‌رفت

جمهوری اسلامی از چالش‌های متعدد، نظیر: جنگ، تحریم و... است - را پاک و اخلاق دینی را از این جامعه دور کرد که در غیر این صورت، هر برنامه‌ای با شکست روبه‌رو خواهد شد» (علمداری و ادیب، ۱۳۸۶: ۵۲). مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «امروز ملت‌های مسلمان درگیر مشکلات فراوانی هستند از ناحیه تسلط کسانی که نگاهشان به آفرینش، نگاه مادی است؛ نگاه سودجویانه است؛ نگاه پست یک انسانی است که از معنویت بویی نبرده [است]. امروز تمدنی که امکانات نظامی را در اختیار مستکبران قرار داده، مبتنی بر نگاه مادی به عالم آفرینش است. همین نگاه مادی است که دنیا را بدبخت کرده است.» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱). این هجمه‌های دشمنان به شدت از راه‌های گوناگون با هدف تضعیف باورهای مذهبی و کم‌رنگ شدن معنویات در جامعه انجام می‌شود. بنابراین، برای مقابله با آن می‌بایست به ذخایر نظام توجه شود. یکی از گنجینه‌ها و ذخیره‌های معنوی کشور ما «دفاع مقدس» است که استخراج این گنجینه ارزشمند و بهره‌برداری از آن می‌تواند موجب ارتقای سطح معنویت در جامعه و خنثی‌سازی هجمه‌های یادشده شود. به فرموده رهبر انقلاب: «روز به روز باید یاد شهدا و تکرار نام شهدا در جامعه ما رواج پیدا کند و اگر این شد، برای این جامعه شکست معنا نخواهد داشت.» بر این اساس، سؤال اصلی ما «چگونگی نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت جامعه» است.

اهداف تحقیق

- تعیین نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه؛
- تعیین نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای جنبه‌های اعتقادی جامعه؛
- تعیین نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای جنبه‌های اخلاقی جامعه؛
- تعیین نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای جنبه‌های رفتاری جامعه.

فرضیه‌های تحقیق

- یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه نقش دارند؛
- یادمان‌های شهدا در ارتقای جنبه‌های اعتقادی جامعه نقش دارند؛
- یادمان‌های شهدا در ارتقای جنبه‌های اخلاقی جامعه نقش دارند؛
- یادمان‌های شهدا در ارتقای جنبه‌های رفتاری جامعه نقش دارند.

تحقیقات انجام گرفته پیشین

تحقیقاتی که با محوریت شهدا و معنویت انجام شده، به شرح زیر است:

۱. ابراهیم قادری (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «بررسی خاکسپاری شهدای گمنام در محیط دانشگاه‌ها و تأثیر آن در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانشجویان»، به بررسی فرهنگ ایثار و شهادت و ترویج آن از طریق خاکسپاری شهدای گمنام در دانشگاه‌ها پرداخته تا بدین طریق با تشخیص ضرورت‌ها به ارائه مناسب‌ترین و در عین حال، عملیاتی‌ترین راهکارها و پیشنهادها برای ترویج و اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت در بین سطوح مختلف جامعه پردازد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که اختلاف معنی‌داری بین مقوله شهادت و ایثار در دو دانشگاه مازندران (شهدای گمنام در آنها دفن شده‌اند) و آزاد اسلامی واحد ساری (شهدای گمنام در آنها دفن نشده‌اند) وجود دارد.
۲. جهانگیر سعیدزاده (۱۳۸۸)، در پژوهشی با نام «بررسی شیوه‌های حفظ و ارتقای شاخص‌های معنویت در سپاه» به تبیین و ارائه راه‌های حفظ و ارتقای معنویت در سپاه و شناسایی عواملی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در افزایش یا کاهش معنویت نقش دارند، پرداخته است. نتیجه اینکه سه گام اساسی برای حفظ و ارتقای معنویت استخراج شد: ۱. حفظ دستاوردهای کسب شده دفاع مقدس؛ ۲. تقویت، تعمیق و افزایش معنویت؛ ۳. پیشگیری از سایش و کاهش معنویت.
۳. محمدعلی آسودی (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر عامل معنویت در میزان مقاومت رزمندگان اسلام» با هدف شناسایی و تبیین تأثیر عامل معنویت در میزان مقاومت و سلحشوری رزمندگان اسلام در جنگ، به منظور بهره‌گیری فرماندهان و دست‌اندرکاران امور فرهنگی و معنوی برای حفظ و ارتقای معنویت نیروهای تحت امر خود و با بررسی تأثیر عامل معنویت در جنگ‌های اخیر حزب الله به این نتیجه دست یافت که در همه این پیروزی‌ها نشانه‌هایی از عامل مهم و تأثیرگذار معنویت در نبرد متقارن، به عنوان الگویی برای جنگ‌های آینده، می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد.
۴. فرزندی اردکانی (۱۳۸۱)، در پژوهشی با عنوان «تبیین نقش و تأثیر عوامل معنوی بر توان رزمی رزمندگان اسلام در دفاع مقدس» به مقایسه تأثیر عوامل مادی و معنوی در ارتقای

توان رزمی رزمندگان پرداخته است و به نقش مجموعه‌ای از عوامل معنوی، از جمله: ایمان معنوی، اعتقاد به ارزش‌های اسلامی، توکل، ذکر، دعا، امدادهای غیبی و... در دفاع مقدس اشاره می‌کند و با توجه به بررسی به عمل آمده، از عوامل مذکور سه عامل را مؤثرتر می‌داند.

۵. محبوبه میرصادقی (۱۳۸۹) در پژوهشی با نام «نقش معنویت در ارتقای امنیت اجتماعی» نگاهی کوتاه به نقش معنویت در ارتباط با آرامش و امنیت افراد اجتماع دارد. روش محقق در این تحقیق تحلیل کتابخانه‌ای از نوع توصیفی بوده که با هدف جمع‌آوری آرا و نظرات گوناگون مطرح در این حوزه، به تحلیل و ارائه توصیفی شفاف در این عرصه، پرداخته است. نتیجه آن اینکه معنویت و اخلاق نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقای امنیت اجتماعی دارند. به همین منظور در تحقیق حاضر، با توجه به اهمیت و ضرورت معنویت‌گرایی در جامعه بنا داریم که نقش یادمان‌های شهدا به عنوان عامل تقویت‌کننده معنویت و جنبه‌های مختلف آن، از قبیل: اعتقادی، اخلاقی و رفتاری را مورد ارزیابی قرار دهیم.

۶. عبدالحسین خسروپناه (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «عوامل و موانع ترویج معنویت»، معنویت را از نیازهای ضروری بشر دانسته، آن گونه که می‌توان انسان را معنوی بالطبع دانست. این معنویت طبیعی، همیشه انسان را همراهی می‌کند و هیچ‌گاه از سرشت او جدا نمی‌شود. معنویت فردی و اجتماعی انسان‌ها را می‌توان توسط عواملی تحقق بخشید و تقویت کرد؛ زیرا معنویت حقیقتی اختیاری است که انسان می‌تواند آن را تقویت کند. نویسنده معتقد است که معنویت، شدت و ضعف‌پذیر است و با عواملی، تقویت و با عواملی دیگر، تضعیف می‌شود.

متأسفانه در فضاهاى دانشگاهی و پژوهشی، کارهای این‌چنینی مهجور هستند. هنوز کارهای خیلی پخته و علمی نداریم و تعداد کارهای پژوهشی نظیر پژوهش، ما اندک است. هیچ‌کدام از پژوهش‌های انجام‌شده بالا، ارتباط و تأثیر یادمان‌های شهدا را در معنویت ندیده‌اند. همه‌شان به تنهایی معنویت یا یادمان‌ها را جدا از هم یا در ارتباط با مقوله‌های دیگر مطالعه کرده‌اند. ما در پژوهش حاضر، نقش و تأثیر یادمان‌های شهدا را در معنویت دیده و به خوبی ابعاد و گویه‌های

معنویت را بررسی کرده‌ایم. اما ادعای کار کامل نداریم و امیدواریم کارهای علمی‌تر و کامل‌تری انجام شود و کار ما، هرچند اندک، نقشی در این عرصه به عهده داشته باشد.

ادبیات پژوهش

تعریف مفاهیم

۱. معنویت

- **تعریف نظری:** معنویت مجموعه صفات و اعمالی [است] که شور و جاذبه‌ای قوی و شدید و در عین حال، منطقی و صحیح در انسان به وجود می‌آورد تا او را در سیر به سوی خدای یگانه و محبوب عالم به طور اعجاب‌آوری پیش ببرد (امام خمینی، ۱۳۷۳: ۷). نوعی احساس و گرایش ذاتی انسان نسبت به امور غیرمادی، مانند: علم و دانایی، خیر اخلاقی، جمال و زیبایی، تقدس و پرستش که وجه تمایز انسان و موجودات دیگر است (مطهری، ۱۳۷۲: ۲۰).

- **تعریف عملیاتی:** حال و هوای الهی و معطوف به راه و یاد شهدای انقلاب اسلامی است که افراد با حضور در مراسم یادمان‌ها و مقبره‌الشهدا و یا با مطالعه وصیت‌نامه شهیدان به دست می‌آورند.

۲. یادمان

- **تعریف نظری:** یادمان، بنا یا سازه‌ای برای گرامی‌داشت یک شخص خاص، بزرگداشت یک رویداد مهم یا واقعه‌ای است که برای یک گروه اجتماعی مهم است و یادآور قسمتی از خاطرات تاریخی یا میراث فرهنگی آنان است (حجتی، ۱۳۸۸).

- **تعریف عملیاتی:** شامل مقبره‌ها، یادواره‌ها، آثار، تمثال‌ها و همه خاطرات قلمی، تصویری و برنامه‌ای است که موجب بزرگداشت و تجدید آرمان‌ها و اهداف کسانی می‌شود که برای آن‌ها یادمان‌ها اجرا می‌شوند.

۳. یادمان شهدا

- **تعریف عملیاتی:** یادمان‌های شهدا، شامل: گلزارهای شهدا، مقبره‌ها، یادواره‌ها، آثار،

تمثال‌ها و همه خاطرات قلمی، تصویری و وصیت‌نامه‌های شهداست که موجب بزرگداشت و تجدید آرمان‌ها و اهداف شهدا می‌شود.

معنویت در اسلام

با توجه به مصادیق و کاربرد دینی که در آثار اندیشمندان مسلمان می‌توان پیدا کرد، معنویت عبارت از نوعی ارتباط با خدای متعال از راه ایمان به خدا و جهان غیب، عواطف و انگیزه‌های الهی و نیز استعانت از نیروهای غیبی بر اثر قرب الهی است. آثار عملی این ایمان و ارتباط، در جهت بخشی به زندگی و نوع نگاه به آن دیده می‌شود که در قالب اخلاق الهی بروز و ظهور می‌یابد.

معنویت در اسلام در درجه اول، از ارتباط انبیای الهی با جهان غیب آغاز می‌شود. بدون شک، در بین انسان‌ها، انبیای الهی دارای معنویت بالایی بودند. قرآن کریم علاوه بر پیامبر(ص)، مؤمنان را هم در ایمان به غیب و اهداف آن شریک می‌کند و سلسله انبیا و پیروان آنها را سردمداران معنویت می‌داند (بقره، ۵۸۲). این ایمان باعث به وجود آمدن روحیه‌ای ویژه و منحصر به فرد در آن‌ها و پیروانشان و تأییدهای الهی و معجزات روشن می‌شود که در معنویت حقیقی آنها نقش بسزایی دارد (سقای بی‌ریا، ۱۳۸۷: ۸۰).

حضور معنویت در متن زندگی، به زندگی انسان جهت و معنا داده، اضطراب را زایل کرده و رضایتمندی وی را میسر ساخته است. معنویت برخلاف تصور بعضی، هم تجلیات درونی دارد و هم تأثیرات بیرونی. معنویت در بعد درونی با مراقبه، مکاشفه، محاسبه و سیر و سلوک توأم است و زمینه را برای سفر آسمانی و قدسی شدن انسان‌ها مهیا می‌کند. این خلوص باطن و تکامل روحی، بر روابط اجتماعی هم اثر مستقیم می‌گذارد و انسان معنوی را از زورگویی، تجاوز، ظلم و پلشتی باز می‌دارد (زمانی، ۱۳۸۱: ۱۱).

حصول معنویت گاهی برای رسیدن به مقاصد دنیوی و گاهی به منظور رسیدن به پاداش اخروی است؛ از آن‌جا که هر عمل خیر و شری در قیامت محاسبه می‌شود، برای رسیدن به بهشت، به سراغ معنویت می‌روند. اما سرانجام حصول معنویت برای رسیدن به جایگاه واقعی و کمال حقیقی انسانی و کرامت نفس انسانی است. معنویات عاملی برای نیل انسان به مقام خلیفه الهی،

حامل امانت الهی بودن و لازمه تحقق احسن الخالقین است. به همین منظور، در دیدگاه اسلام، جایگاه و اهمیت معنویت به اوج مرتبه خود می‌رسد: «وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (انعام: ۷۵)؛ و این چنین، ملکوت آسمان‌ها و زمین را به ابراهیم (ع) نمایانندیم تا در زمره اهل یقین باشد.»

معنویت یعنی سیراب شدن جان بی‌نهایت طلب و آرام شدن قلب مضطرب.

معنویت از دیدگاه صاحب نظران

۱. معنویت از دیدگاه حضرت امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) درباره معنویت می‌فرمایند: «معنویت مجموعه‌ای از صفات و اعمالی است که حال، شور و جاذبه‌ای قوی و شدید و در عین حال صحیح را در انسان به وجود می‌آورد تا او را در سیر به سوی خدای یگانه و محبوب عالم، به طور اعجاب آوری، بسته به شدت و ضعف آن و سرعت و میزان قرب الی الله، تحقق یابد. وجه غالب و اساسی در معنویت، توجه به خدا و انجام دادن عمل برای اوست. هم در نیت و هم در عمل، خدا را حاضر و ناظر دانستن، معنویت است. اصولاً وقتی انسان می‌تواند کارهای عادی‌اش را به صورت معنوی انجام دهد، چرا این‌گونه عمل نکند؟ یعنی، چرا در کارها خدا را حاضر و ناظر قرار ندهد؟» (امام خمینی، صحیفه امام خمینی، جلد ۱۶، ۱۳۷۸: ۷).

۲. معنویت از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

در دیدگاه مقام معظم رهبری، معنویت با وجود خدا معنا پیدا می‌کند و بدون اعتقاد به خداوند متعال، معنویت بی‌معناست. پس شاخص معنویت، خدامحوری است و ایمان به خداوند متعال و ارتباط با او باید به عنوان بحث محوری در برنامه‌های آموزشی مدنظر قرار گیرد. رهبر معظم انقلاب معنویت را بر دو پایه استوار می‌داند: اول، معرفت و دوم، آگاهی، که هر یک از آنها جایگاه و تأثیر خود را در معنویت انسان دارند. ایشان می‌فرمایند: «البته این هم (بنیه معنوی) بر دو پایه استوار است: یکی معرفت و یکی هم ایمان. معرفت، با ایمان فرق دارد. بعضی‌ها معرفت هم دارند، اما ایمان درست و حسابی ندارند. ایمان بدون معرفت هم برای شما کافی نیست.»

ممکن است برای یک آدم خیلی عامی دورافتاده، کافی باشد و او را به بهشت هم برساند، اما برای شما (پاسداران) نه (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۶۹).

مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان سپاه، معنویت را، آن حالت درونی و باطنی انسان می‌دانند که باعث می‌شود هر کاری را با قصد قرب الهی و کسب رضای خداوند انجام دهد و می‌فرمایند: «معنویت، راز و نیاز با خدا، ارتباط دل‌ها با خدای متعال، هدف را خدا قرار دادن، فریب ظواهر را نخوردن، دلبستگی به زیور دنیا و زخارف دنیا پیدا نکردن، این‌هاست که یک مجموعه مؤمن و یک فئه مؤمنه را به وجود می‌آورد؛ آن وقت: «کم من فئه قلیله غلبت فئه کثیره باذن الله»؛ کم هم که باشید، با داشتن آن جنبه معنوی، زیاده‌ها را در مقابل خودتان مجبور به هزیمت می‌کنید» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۰).

۳. معنویت از دیدگاه شهید مطهری

جامعه‌ای که در آن روحیه معنوی حکم‌فرما باشد، ارزش‌های دینی در آن، حرف نخست را می‌زند. به طور طبیعی، روحیه معنوی در جامعه، آثار مهم و زیادی در میان افراد و در تعامل با یکدیگر خواهد داشت. از آثار وجود معنویت در جامعه، کم شدن میزان جرایم و بزه‌هاست، زیرا جایی که خدا حاکم باشد، از میزان گناه و جرایم کاسته خواهد شد. مقام معظم رهبری نیز در بیانات خویش به آثار معنویت اشاره کرده‌اند؛ چنانکه بیشترین سخنان ایشان درباره معنویت، در ارتباط با اهمیت آن است. ایشان در دیدار با اقشار گوناگون مردم می‌فرمایند:

«عزیزان من، بدانید که تا امروز ملت ایران هر توفیقی پیدا کرده است، به برکت تکیه بر معنویات آن را به دست آورده است. کسانی که از لحاظ مادیات جلوتر از ملت ایران باشند، در دنیا هستند؛ اما آنها نتوانستند بر روی ملت‌های دیگر و جوان‌های کشورهای دیگر، این‌گونه تأثیرات شگرفی را باقی بگذارند که ملت ایران با انقلاب خود، حرکت خود، با امام خود، با مجاهدات خود و با شهادت‌های خود، آن تأثیرات را گذاشت. شما بر روی ملت‌های دیگر و بر روی جریان عادی بسیاری از کشورهای جهان، اثر بسیار عمیقی گذاشتید. این به برکت معنویت بود. این معنویت را باید روز به روز زیاد کرد. عزت ملت ایران، سربلندی ملت ایران و امید بی‌پایان ملت ایران، به برکت اتکا و امیدواری به خداوند گار است و این با ارتباط روزافزون، درخشان‌تر و

متجلی تر می‌شود. این که ما این اندازه تأکید می‌کنیم جوانان ما که به حمدلله در این زمان منبع صفا و نورانیت‌اند، بیشتر به در خانه خدا بروند - با این که امروز وضع جوانان نسبت به گذشته، به طور کلی دگرگون شده است و امروز نورانیت و معنویت مضاعفی دارند - به خاطر این است که هر چه رابطه با خدا را مستحکم‌تر کنیم، توفیقات و هدایت الهی بیشتر و دل‌های ما روشن‌تر خواهد شد» (بیانات مقام معظم رهبری، پیام حج، ۱/۱/۱۳۷۷).

۴. معنویت از دیدگاه صاحب‌نظران دیگر

ابن خلدون در بحث و تحقیق در مبانی نظریه معنویت محوری معتقد است که دولت متأثر از شرایط اجتماعی، روان‌شناسی، اقتصادی و دینی حاکم بر جامعه است. اعضای دولت و ساکنان بادیه‌نشین به شجاعت، توانایی و روحیه معنوی عالی متمایز می‌شوند. از دیدگاه ابن خلدون، معنویت تکوین اجتماعی نامنسجم است؛ روحی که مانند قدرت دولت عمل کرده و سندی استوار بر زعامت آن است. ابن خلدون در تفسیر اجتماعی و سیاسی از واژه کلیدی خود به نام «عصیت» بر این باور است که عصیت نیروی معنوی در کنار قدرت مادی آن است. نیروی معنوی آن در این زمان، همراه با دین و یا ملازم با دعوتی از دعوت‌های حق است که از آن راه نهادی مذهبی کسب می‌نماید. از این روست که عصیت به حکمرانی انجامیده، دربردارنده برتری بر نیروی مادی است؛ و این بی‌گمان بر عصیت صفت اخلاقی و معنوی خواهد بخشید (مظاهری، ۱۳۸۵: ۱۲).

از دیدگاه همیلتون، معنویت بیشترین سازگاری را با جامعه نوین دارد. وی معتقد است دین را می‌توان بدون هر گونه تناقض با نقش‌های شغلی روزمره به کار بست؛ زیرا فعالیت‌های آن، محدود به زمان‌ها، مکان‌ها، چیزها و قضایای بسیار ویژه‌ای است (نارونی نصرتی، ۱۳۸۰). هندوها باور دارند که معنویت «انجام دادن کار با منتهای درجه عشق، علاقه و فداکاری است». تلاش برای دستیابی به هدف، مهم‌ترین اصل هندوها در کار است، آنها نتیجه را به خداوند واگذار می‌کنند (الکینز، ۱۹۹۸: ۵). هاینز معنویت را به عنوان تلاشی در جهت پرورش حساسیت نسبت به خویشتن، دیگران، موجودات غیرانسانی و خدا، یا کندوکاوی در جهت آنچه برای انسان شدن مورد نیاز است و جست‌وجویی برای رسیدن به انسانیت کامل، دانسته است (رستگار، ۱۳۸۵: ۳۵).

آثار فقدان معنویت

همان گونه که وجود معنویت در یک جامعه و یا حتی در وجود یک انسان آثار بسزایی در زندگانی سعادت‌مند دنیایی و اخروی دارد، عدم وجود معنویت نیز به همان اندازه تأثیر منفی خواهد داشت. فقدان معنویت در یک جامعه به معنای فقدان انسانیت و ارزش‌های انسانی است.

مقام معظم رهبری در پیامی خطاب به مسیحیان و مسلمانان جهان به مناسبت سالروز میلاد حضرت مسیح(ع)، به این مورد نیز اشاره داشته و فرموده‌اند: «قدرت‌های ستمگر عالم، به خصوص در صد سال اخیر، بر حذف معنویت و ارزش‌های والای انسانی از زندگی جوامع بشری پای فشرده‌اند که در نتیجه، به گسترش فسادهای اخلاقی، اعتیاد، بی‌بند و باری، ویرانی بنیاد خانواده، رشد استثمار، افزایش فاصله میان ملت‌های فقیر و غنی، دوری روزافزون از عدالت اجتماعی، بی‌اعتنایی به کرامت انسان، تولید جنگ‌افزارهای مرگبار و افزایش کشتارهای دسته‌جمعی منجر شده است. علم نیز مانند انسان، قربانی حذف معنویت و بی‌اعتنایی به ارزش‌های دینی شده است» (بیانات مقام معظم رهبری، به مناسبت میلاد حضرت مسیح(ع)، ۱۳۷۰/۱۰/۱۱).

«قرآن کریم در آیه ۵۹ سوره مریم، علت گمراهی و انحراف جوامع دینی از مسیر حق را پیروی از هواهای نفسانی و دوری از یاد خدا می‌داند و می‌فرماید: فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا؛ سپس کسانی جانشین اینان شدند که نماز را ضایع گذاشتند و پیرو شهوات شدند و به زودی به گمراهی خواهند افتاد».

دو عامل، از عوامل اصلی این گمراهی و انحراف عمومی به شمار می‌رود: یکی، دور شدن از ذکر خدا که مظهر آن، نماز است؛ فراموش کردن خدا و معنویت؛ حساب معنویت را از زندگی جدا کردن و توجه، ذکر، دعا، توسل، طلب از خدای متعال، توکل به خدا و محاسبات خدایی را از زندگی کنار گذاشتن. دوم، «والتبعوا الشهوات»؛ به دنبال شهوت‌رانی‌ها رفتن؛ دنبال هوس‌ها رفتن و در یک جمله: دنیاطلبی» (دیدار با فرماندهان بسیج، ۱۳۷۱/۴/۲۳).

ویژگی‌های اهل معنویت

از منظر قرآن و روایات، کسانی که دارای معنویت بالا و اهل معنا و سیر و سلوک روحانی باشند، اهل ایمان بوده، به درجه بالای تقوای الهی رسیده و جزو متقین هستند. متقین همان کسانی

هستند که قرآن هدایتگر آنان بوده، در پرتو همین هدایت به رستگاری می‌رسند. معنویت، ایمان و تقوا مراتبی دارد و هرچه انسان در مرتبه بالاتر از ایمان، تقوا و معنویت قرار گیرد، به خداوند نزدیک‌تر می‌شود. در قرآن کریم و روایات، ویژگی‌های اهل ایمان و تقوا به صورت‌های گوناگون ذکر شده است (فرهادی، ۱۳۶۷: ۸۸).

برخی از این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: ۱. گفتارشان درست است؛ ۲. رفتارشان بر پایه تواضع است؛ ۳. چشم‌هایشان را بر حرام الهی می‌بندند؛ ۴. گوش‌های آنها شنوای مطالبی است که برای آنها سودمند و مفید باشد؛ ۵. در سختی‌ها و شرایط دشوار چنان زندگی می‌کنند که در حالت خوشی و آسایش، روزگار می‌گذرانند.

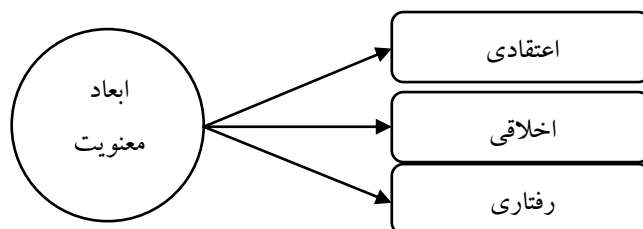
کارکرد معنویت و آثار آن

حصول معنویت گاهی برای غایات دنیوی است؛ زیرا افراد سالم و کامل نیازمند جامعه‌ای متعادل، کامل و سالم‌اند. از طرفی، برای داشتن جامعه‌ای کامل باید افراد به اخلاق و معنویت مقید باشند. از نگاهی دیگر، حصول معنویت بدان دلیل است که هر فعلی در دنیا ارزش و بازتاب خاص خود و واکنش مخصوص خود را دارد. لذا انسان‌ها با معنی می‌شوند تا از آثار و واکنش‌های سوء اعمال بر حذر و منتظر اعمال مثبت باشند.

در نگاهی دیگر، معنویات تلاش به منظور رسیدن به پاداش اخروی است؛ چون نتیجه هر عمل خیر و شری در آخرت دیده می‌شود، پس معنویات را حاصل می‌کنند تا به بهشت برسند. اما برخی، حصول معنویت را برای رسیدن به جایگاه واقعی و کمال حقیقی انسان و کرامت نفس انسانی می‌دانند. معنویات برای نیل به درجه خلیفه الهی، حامل امانت الهی بودن و مسجود ملائکه قرار گرفتن و احسن الخالقین بودن است. بدیهی است در دیدگاه متعالی اسلام، اعلی مرتبه معنویت همین منظور آخر است. به طور خلاصه، آثار وجودی معنویت در جامعه اسلامی عبارت‌اند از: ۱. تحول انسان‌ها به سمت کمال؛ ۲. مقابله با مطامع استکباری؛ ۳. ایجاد عدالت واقعی همراه با معنویت.

ابعاد معنویت در جامعه

معنویت بر مبانی و شاخصه‌هایی استوار است. برای به دست آوردن این شاخصه‌ها، به سخنان مقام معظم رهبری و... رجوع و با بهره‌گیری از آنها موارد زیر احصاء شد:

شکل ۱. ابعاد معنویت در جامعه

۱. بعد اعتقادی

لازمه شناخت و بررسی بعد اعتقادی معنویت این است که به وجود عالمی فراتر از ماده و منبعی که معنویت از آن سرچشمه می‌گیرد، باور، اعتقاد و ایمان داشت. به همین منظور، در این بخش به موضوعات خداباوری، ایمان به غیب و آخرت‌گرایی به عنوان مؤلفه‌های اعتقادی معنویت می‌پردازیم (آخوندی، ۱۳۹۱).

- **خداباوری:** می‌توان مرز معنویت و عدم آن را ایمان و باور به خدای یگانه و عدم آن دانست. گرچه اخیراً تحت تأثیر گرایش‌های سکولاریستی تلاش‌هایی صورت می‌گیرد تا معنویت بدون اعتقاد به خدای متعال مطرح و ترویج شود. روشن است که اخلاق بدون اعتقاد به خدای متعال و روز واپسین، محدود و بسیار تنگی را می‌پوشاند و پشتوانه علمی و عملی متقن و قابل اعتنایی ندارد. قرآن کریم اصل وجود خدای متعال را روشن‌تر از آن معرفی می‌کند که بتوان در آن شک کرد. خدای متعال نه تنها سرچشمه وجود، بلکه سرچشمه معنای عالم نیز هست. یکی از اسمای خدای متعال، قدوس یعنی بسیار مقدس است (حشر: ۲۳)، و به همین علت، مبدأ همه تحولات مادی و معنوی عالم و تدبیر امور بشر در تمام جهات منحصر به

خداوند یکتاست و تنها انسان مؤمن و دارای ارتباط با خدای متعال می‌تواند به معنویت حقیقی دست یابد.

- **ایمان به غیب:** نخستین ویژگی پرهیزکاران، ایمان به غیب است. غیب و شهود دو نقطه مقابل یکدیگرند؛ عالم شهود، عالم محسوسات است، و جهان غیب، ماورای حس؛ زیرا «غیب» در اصل، به معنی چیزی است که پوشیده و پنهان است و چون عالم ماورای محسوسات از حس ما پوشیده است، به آن غیب گفته می‌شود. مؤمن واقعی با اعتقاد راسخ به عالم غیب، پیوسته خدا را همراه خود می‌بیند و این برترین ایمان است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «و او با شماست هر جا که باشید و خدا به هر چه می‌کنید بیناست (حدید: ۴).

ایمان به غیب جزو عقاید مسلم یک مسلمان است و بدون اعتقاد به مظاهر غیب همچون خدا، انبیای الهی، وحی و ملائک، ایمان انسان ناقص و ناتمام است.

- **آخرت‌گرایی:** ایمان به معاد و آخرت‌گرایی از اصول مسلم ادیان الهی است و هر کس آن را باور نداشته باشد، از زمره موحدان خارج است. معاد به معنی محل یا زمان بازگشت است و به همین منظور، در اصطلاح فلسفه و کلام، برای عالم آخرت به کار رفته است؛ زیرا انسان دوباره به زندگی برمی‌گردد و پس از مرگ، زنده می‌شود و به حساب او رسیدگی می‌گردد و زندگی دوباره را در بهشت یا دوزخ شروع می‌کند (سجادی، ج ۴: ۲۶۱).

۲. بعد اخلاقی

از نظر ما اگر جامعه‌ای واجبات و محرمات الهی را رعایت کند، به کف تقوا دست یافته است. اما افراد جوامع می‌توانند در پرتو ارتقای معنویت سطح اخلاقیات جامعه را از نظر عمل به مستحبات و ترک مکروهات ارتقا بخشند. برخی از رفتارها در صفات روحی ریشه دارد و برخی در آموزش‌های اخلاقی که می‌توان به مباحث آداب در حوزه اخلاق اشاره کرد، مانند: آداب سفر، آداب نظافت و آداب غذا خوردن، که دین درباره آن‌ها آموزه‌های بسیار دقیق و مهم دارد. حسن خلق به معنای خاص عبارت است از: خوش‌رویی، خوش‌رفتاری، حسن معاشرت و برخورد پسندیده با دیگران. امام صادق (ع) در بیان حسن خلق به معنای خاص فرمودند: «حسن خلق آن است که برخوردت را نرم کنی، سخنت را پاکیزه سازی و برادرت را با خوش‌رویی دیدار

نمایی». حسن خلق یا خوش اخلاقی از اصول مهم اخلاقی است و در مسائل تربیتی چنان مؤثر، سازنده و دارای نقش استثنایی است که پیوسته در متون دینی قرآن و روایات مورد تأکید قرار گرفته است.

- امانت‌داری: امانت‌داری یعنی درستی، امین بودن و نگهداری و مراقبت از امانت دیگران (فرهنگ معین). امانت‌داری از نیازهای اجتماعی بشر است و در تحکیم روابط اجتماعی تأثیر بسزایی دارد. توجه به این اصل و رعایت آن از سوی افراد جامعه موجب رشد و تعالی جامعه خواهد شد. قرآن کریم به انسان مسلمان فرمان می‌دهد که امانت‌دار باشد: «اگر کسی از شما دیگری را امین دانست، آن کسی که امین شمرده شده، باید امانت وی را باز پس دهد و باید از خداوند که پروردگار اوست، پروا کند» (بقره: ۲۸۳).

- مردم‌داری: یکی از ضرورت‌های اخلاق مسلمانی و معاشرت مکتبی، «مردم‌داری» است، یعنی با مردم بودن، برای مردم بودن، در خدمت دیگران بودن، شریک درد و رنج و راحت و غم دیگران بودن. همراهی، همدردی، همگامی و همخونی با دیگران و هر نام دیگری که بتوانی بر آن بگذاری؛ اما واقعیت، همه یکی است، یعنی خود را خدمت‌گزار و غم‌خوار دیگران دیدن و دانستن. این، رمز و راز حیات اجتماعی یک مسلمان است و برای او «پایگاه مردمی» و برخوردار بودن از رأفت، رحمت، مودت و حمایت مردم را فراهم می‌آورد. ماهی به آب زنده است و یک مسلمان اجتماعی، به حسن سلوک با دیگران.

۳. بعد رفتاری

انسان درون اجتماع زندگی می‌کند و لاجرم بخشی از رفتارهایی که از او سر می‌زند، در ارتباط با تعاملات اجتماعی است و یا به نحوی از طرف عوامل اجتماعی تحت تأثیر قرار می‌گیرد. برای بررسی رفتار افراد جامعه از حیث معنویت مؤلفه‌های زیر را تشریح می‌کنیم.

- پارسایی: تقوا و پارسایی به معنای حفظ کردن نفس و خویشتن‌داری است از آنچه بیم ضررش می‌رود (مفردات راغب، ماده وفی). در حدیثی آمده است که وقتی از امام صادق (ع) درباره تقوا پرسیدند، فرمود: اینکه آنجا که خداوند دستور داده، تو را غایب و آنجا که بازت داشته، تو را حاضر نیند (مجلسی، ج ۶۷: ۲۸۵).

- **ایثار و فداکاری:** ایثار عبارت است از مقدم داشتن دیگری بر خود در رساندن منفعت و دفع زیان، نسبت به چیزی که خود بدان نیازمند است. ایستادگی و مقاومت از اصول اولیه‌ای است که انبیای الهی بدون بهره‌مندی از آن، هرگز موفق به انجام رسالت خویش نمی‌شدند. پیامبران با ایستادگی و مقاومت در برابر سنت‌های غلط و مناسبات نادرست اجتماعی و بذل ایثار و از خود گذشتگی در این راه، به اصلاح جامعه پرداخته، بدون هیچ‌گونه ترس و واهمه‌ای از سختی‌ها و مشکلات فراروی، رسالت‌های سنگین الهی خود را به انجام رسانیدند تا آنجا که خداوند درباره ایشان می‌فرماید: (پیامبران) کسانی بودند که تبلیغ رسالت‌های الهی می‌کردند و (تنها) از او می‌ترسیدند و از هیچ‌کس جز خدا واهمه نداشتند و همین بس که خداوند حسابگر (و پاداش‌دهنده اعمال آنها) است» (احزاب: ۳۹).

در ادامه، مؤلفه‌هایی مانند: عفو و گذشت، جان‌فشانی در راه دین و انفاق در راه خدا را به عنوان مصادیق ایثار و فداکاری مورد بررسی قرار می‌دهیم.

الف) عفو و گذشت: کینه‌توزی و لجاجت، ویژگی روح‌های حقیر و همت‌های پایین است. برعکس، آنان که نظر بلند و روح بزرگ دارند، پوزش‌ها را می‌پذیرند، از خطاهای دیگران چشم می‌پوشند و از حق شخصی خویش درمی‌گذرند. بلندنظری انسان، عامل جلب محبت دل‌های دیگران است. برای خود انسان نیز نوعی لذت روحی دارد و گفته‌اند: «در عفو لذتی است که در انتقام نیست». عفو و گذشت و چشم‌پوشی و نادیده گرفتن لغزش‌های دیگران، عامل جلب محبت است و دیگران را خوش‌بین، وفادار و بامحبت نگه می‌دارد.

ب) جان‌فشانی در راه دین خدا: در قرآن و روایات مقام شهادت، فوق‌العاده و والا بیان شده است. بی‌دلیل نیست که در صدر اسلام و در طول تاریخ پربار اسلام، و در نیز زمان ما، جوانان در میدان شهادت، گوی سبقت را از هم می‌ربودند تا به این مقام برسند؛ و چه رستگار شدند آن عزیزانی که در راه اعتلای کلمه توحید و ماندگاری معارف ائمه معصومین (علیهم‌السلام) و فرهنگ همیشه جاوید عاشورا، جانشان را در این راه نثار کردند. جایگاه آنان در بهشت برین است: «خداوند از مؤمنان، جان‌ها و اموالشان را خریداری می‌کند، و بهشت برای آنان است» (توبه: ۱۱۱).

ج) انفاق در راه خدا: قرآن کریم و روایات شریف، سخنان بسیار زیبا و محکمی را درباره احکام و آداب و فواید انفاق بیان کرده‌اند؛ از جمله: هرچه در راه خدا انفاق می‌کنید،

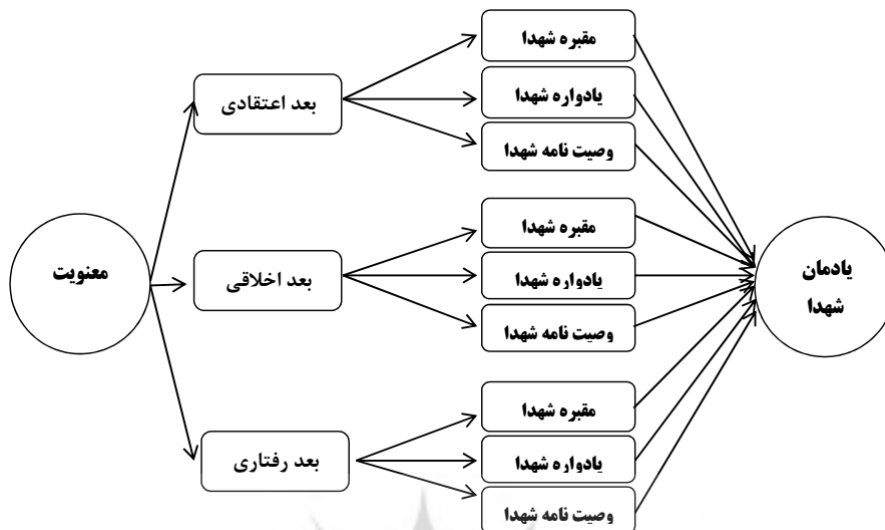
خداوند به آن داناست (آل عمران: ۹۲). پیامبر اکرم (ص) نیز درباره پاداش انفاق می‌فرماید: هر که درهمی در راه خدا بدهد، خداوند هفتصد کار نیک برایش می‌نویسد (ترجمه میزان الحکمه: ۶۴۳۸).

نقش انقلاب اسلامی در معنویت

ماهیت و حقیقت انقلاب اسلامی، گذر از حیات دنیا به حیات طیبه است. برای این تحول باید در متن حیات دنیا طبقه سومی شکل بگیرد که نه سلطه‌گر باشد و نه سلطه‌پذیر. خط سومی که در این میان کشیده می‌شود و نظام حیات دنیا را متزلزل می‌کند، خط مجاهدان است. برای عبور موفق از حیات دنیا نیاز است که مجاهدان ترس‌ها را با شهامت جایگزین کنند، شهوات را سامان داده و مهار سازند، دانشی بر مبنای ایمان، عمل صالح و در راستای عبودیت و بندگی تولید کنند و از همه مهم‌تر، معنویت و عرفانی با شاخص‌های عزت‌مندی و آزادگی، افزون بر آرامش‌بخشی و شادی‌آفرینی، ارائه دهند. نجات معنویت از دام سلطه‌گران، در چارچوب مبانی، اهداف و ارزش‌های انقلاب اسلامی میسر و ضروری است. سنت‌های معنوی دیگر، نظیر: عرفان مسیحی، بودیسم، هندوئیسم و غیره، تنها به تحکیم شالوده‌های سلطه و تداوم ستم در سطح کلان حیات جهانی کمک می‌کنند. در آیین و اندیشه امام خمینی (ره) عرفانی معرفی شده که جامع شاخص‌های بالا بوده و در آن پویایی، جذابیت، تحول‌آفرینی و تمدن‌سازی وجود دارد. این دقیقاً همان چیزی است که انسان روزگار ما تشنه آن است. بر این اساس، نیاز است که در جامعه اسلامی ایران نمونه‌ای از این عرفان کارآمد ارائه شود تا به تدریج جان‌های مردمان به سوی این جاری زلال متوجه شود و بتوانند از گوارای آن سیراب شوند و سراب‌ها را باز شناسند (مطهری، ۱۳۸۶: ۶۸).

مدل مفهومی پژوهش

ابعاد مورد نظر معنویت در سه حوزه اعتقادی، اخلاقی و رفتاری که بر اثر حضور در یادمان شهدا تقویت می‌شوند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. لذا مدل مفهومی تحقیق حاضر به گونه‌ای طراحی شده است که بتواند نقش یادمان شهدا در ارتقاء معنویت را در همه حوزه‌ها تعیین کند.

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق

روش، جامعه آماری و ابزار گردآوری اطلاعات

این پژوهش با روش پیمایشی و با رویکرد تحلیل عاملی انجام شده است که برای دستیابی به محتوا، با روش کتابخانه‌ای، مطالعه اسناد و مصاحبه با صاحب‌نظران اقدام به گردآوری اطلاعات شده است. عملیات پیمایشی این تحقیق با استفاده از ابزار پرسش‌نامه و اجرا در مقابر و اماکن مربوط به شهدا، شامل: بهشت زهرا(س)، یادمان شهدای گمنام دانشگاه امام حسین(ع)، یادمان شهدای گمنام بوستان نهج‌البلاغه و یادمان شهدای گمنام کوهسار بوده است.

در روش گردآوری اطلاعات به صورت تصادفی ساده، تمام افراد مراجعه‌کننده به بهشت زهرا(س)، یادمان شهدای گمنام دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین(ع)، یادمان شهدای گمنام بوستان نهج‌البلاغه و یادمان شهدای گمنام کوهسار انتخاب شده‌اند.

حجم نمونه مورد نیاز در روش تحلیل عاملی برای هر متغیر ۵ تا ۱۵ نمونه توصیه شده است. تعیین حداقل حجم نمونه لازم برای گردآوری داده‌های مربوط به مدل‌یابی معادلات ساختاری

بسیار با اهمیت است. با وجود آن که در مورد حجم نمونه لازم برای تحلیل عاملی و مدل‌های ساختاری توافق کلی وجود ندارد، اما به زعم بسیاری از پژوهشگران، حداقل حجم نمونه لازم ۲۰۰ است. کلاین نیز معتقد است که در تحلیل عاملی اکتشافی برای هر متغیر ۱۰ یا ۲۰ نمونه لازم است، اما حداقل حجم نمونه ۲۰۰ قابل دفاع است.

بنابراین با استناد به حجم نمونه مورد نیاز در مدل‌سازی معادلات ساختاری کوارینانس محور طبق نظر هیر^۱ (در کتاب معادلات ساختاری در تحقیقات پیمایشی)، به ازای هر سؤال بین ۵ تا ۱۵ نمونه (در این پژوهش با توجه به تعداد زیاد سؤالات به ازای هر سؤال، تعداد شش نمونه) در نظر گرفته و به ازای ۸۶ سؤال حجم نمونه ۵۱۶ نمونه انتخاب شد. سپس به میزان حجم نمونه مشخص شده پرسش‌نامه به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در اختیار آنان قرار گرفت و در نهایت، ۴۸۰ پرسش‌نامه کامل جمع‌آوری شد.

جدول ۱. شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری و ساختاری

ردیف	شاخص‌های برازش	شاخص‌ها	حدمجاز	تعداد شاخص مورد نیاز برای تأیید مدل
۱	شاخص‌ها	Chi-Square/df	$3 >$	حتما باید تأیید شود
۲		RMSEA	$0.08 >$	حتما باید تأیید شود
۳		PNFI	$0.5 <$	نیازی نیست
۴	شاخص‌های مطلق	GFI	$0.8 <$	حتما باید تأیید شود
۵		AGFI	$0.8 <$	حتما باید تأیید شود
۶	شاخص‌های تطبیقی	NFI	$0.9 <$	دست کم باید سه تا شاخص تأیید شود
۷		NNFI	$0.9 <$	
۸		CFI	$0.9 <$	
۹		IFI	$0.9 <$	
۱۰		RFI	$0.9 <$	

برای تأیید روایی سازه مقیاس به روش تحلیل عاملی تأییدی در تأیید شاخص‌های برازش مدل، باید ابتدا شاخص‌های تأیید شوند تا بتوانیم به سراغ شاخص‌های مطلق برویم؛ در صورت

1- Hair

نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه

تأیید شاخص‌های مطلق، به سراغ شاخص‌های تطبیقی می‌رویم و در این شاخص‌ها دست کم باید سه تا شاخص آن تأیید شود تا مدل از برازش مناسب برخوردار باشد.

اعتبار پایایی ابزار گردآوری داده‌ها

همان‌طور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، پایایی پرسش‌نامه‌ها به کمک ضریب آلفای کرونباخ بررسی شد؛ و مقدار آن برای هر دو پرسش‌نامه بیشتر از ۰/۷ به دست آمد به این معنا که پرسش‌نامه پایایی مناسبی دارد.

جدول ۲. ضریب پایایی کل آزمون و خرده مقیاس‌های آن

متغیر	مؤلفه‌ها	تعداد سؤالات	شماره سؤالات در پرسش‌نامه	آلفای کرونباخ
یادمان شهدا	-	۱۱	۱۱-۱	۰/۸۷۳
معنویت	بعد اعتقادی	۲۷ سؤال	۱۲-۳۸	۰/۸۸۱
	بعد اخلاقی	۲۱ سؤال	۳۹-۵۹	۰/۷۴۲
	بعد رفتاری	۲۷ سؤال	۶۰-۸۶	۰/۸۷۳
	مقدار کل آلفای مؤلفه‌های متغیر معنویت			۰/۹۴۲

جدول ۳. پردازش داده‌ها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ

ردیف	متغیرهای مستقل	آلفای کرونباخ
۱	متغیر یادمان شهدا	۰/۸۳۶
	آلفای کلی متغیر یادمان شهدا	۰/۸۳۶
ردیف	متغیرهای وابسته معنویت	آلفای کرونباخ
۱	بعد اعتقادی معنویت	۰/۹۵۱
۲	بعد اخلاقی معنویت	۰/۹۱۳
۳	بعد رفتاری معنویت	۰/۹۴۰
	آلفای کلی متغیرهای معنویت	۰/۹۷۲
	آلفای کلی مجموع هر دو پرسش‌نامه	۰/۹۷۳

یافته‌ها

آمار توصیفی ویژگی‌های دموگرافیک (جمعیت‌شناسی) در این بخش، داده‌های جمعیت‌شناختی جمع‌آوری شده از نمونه آماری با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل توصیفی مناسب بررسی شد.

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بر حسب جنسیت

پراکنندگی پاسخ‌دهندگان از نظر جنسیت در جدول (۴) نشان داده شده است.

جدول ۴. تعداد و درصد پاسخ‌دهندگان بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مرد	۲۸۰	۶۳/۲	۶۳/۲
زن	۱۶۳	۳۶/۸	۱۰۰/۰
جمع کل	۴۴۳	۱۰۰/۰	

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بر حسب سن

مطابق اطلاعات جدول (۵) از میان پاسخ‌دهندگان ۵۴ نفر معادل ۱۲/۲ درصد زیر ۲۰ سال سن، ۱۳۶ نفر معادل ۳۰/۷ درصد ۲۱ تا ۳۰ سال، ۱۵۵ نفر معادل ۳۵/۰ درصد ۳۱ تا ۴۰ سال، ۴۶ نفر معادل ۱۰/۴ درصد ۴۱ تا ۵۰ سال و ۵۲ نفر معادل ۱۱/۷ درصد بیشتر از ۵۱ سال سن داشتند.

جدول ۵. تعداد و درصد پاسخ‌دهندگان بر حسب گروه‌های سنی

گروه‌های سنی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۲۰ سال	۵۴	۱۲/۲	۱۲/۲
۲۱-۳۰ سال	۱۳۶	۳۰/۷	۴۲/۹
۳۱-۴۰ سال	۱۵۵	۳۵/۰	۷۷/۹
۴۱-۵۰ سال	۴۶	۱۰/۴	۸۸/۳
بالتر از ۵۱ سال	۵۲	۱۱/۷	۱۰۰/۰
جمع کل	۴۷۳	۱۰۰/۰	

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی برحسب سطح تحصیلات

مطابق اطلاعات جدول (۶) از میان پاسخ‌دهندگان، ۵۸ نفر معادل ۱۳/۱ درصد دارای مدرک زیر دیپلم، ۱۲۵ نفر معادل ۲۸/۲ درصد دارای مدرک دیپلم، ۱۷۴ نفر معادل ۳۹/۳ درصد دارای مدرک لیسانس، ۷۱ نفر معادل ۱۶/۰ درصد دارای مدرک فوق لیسانس و ۱۷ نفر معادل ۳/۴ درصد دارای مدرک دکتری بوده‌اند.

جدول ۶. تعداد پاسخ‌دهندگان برحسب میزان تحصیلات

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زیر دیپلم	۵۸	۱۳/۱	۱۳/۱
دیپلم	۱۲۵	۲۸/۲	۴۱/۳
لیسانس	۱۷۴	۳۹/۳	۸۰/۶
فوق لیسانس	۷۱	۱۶/۰	۹۶/۶
دکتری	۱۷	۳/۴	۱۰۰/۰
جمع کل	۴۴۳	۱۰۰/۰	

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی برحسب نوع شغل

براساس اطلاعات جدول (۷) از میان کل پاسخ‌دهندگان، ۸۸ نفر معادل ۱۹/۹ درصد دارای شغل اداری، ۸۱ نفر معادل ۱۸/۳ درصد دارای شغل نظامی، ۴۱ نفر معادل ۹/۳ درصد دارای شغل فرهنگی، ۶۸ نفر معادل ۱۵/۳ درصد دارای شغل آزاد بوده و در نهایت، ۱۶۵ نفر معادل ۳۷/۲ درصد شغل مشخصی نداشته‌اند.

جدول ۷. تعداد پاسخ‌دهندگان برحسب نوع شغل

شغل	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اداری	۸۸	۱۹/۹	۱۹/۹
نظامی	۸۱	۱۸/۳	۳۸/۱
فرهنگی	۴۱	۹/۳	۴۷/۴
آزاد	۶۸	۱۵/۳	۶۲/۸
سایر	۱۶۵	۳۷/۲	۱۰۰
جمع کل	۴۴۳	۱۰۰	

جدول ۸. رتبه‌بندی ابعاد معنویت (اعتقادی، رفتاری و اخلاقی)

ابعاد پرسش نامه	ردیف	نام مؤلفه ها	اولویت	میانگین از ۵
ابعاد معنویت	۱	عوامل رفتاری	اول	۲/۵۳
	۲	عوامل اعتقادی	دوم	۲/۴۲
	۳	عوامل اخلاقی	سوم	۱/۰۵

یافته‌های جدول نشان داد که از نظر پاسخگویان از بین ابعاد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری معنویت، بعد رفتاری با میانگین ۲/۵۳ از ۵ دارای بالاترین اهمیت و بعد اخلاقی معنویت با میانگین ۱/۰۵ از ۵ دارای کمترین میزان اهمیت هستند؛ همچنین رتبه‌بندی ابعاد به ترتیب میزان اهمیت در جدول مذکور نشان داده شده‌اند.

بررسی ارتباط بین متغیر ابعاد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری معنویت با همدیگر

برای بررسی ارتباط بین متغیر ابعاد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. براساس نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین بعد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری در سطح $p < 0,01$ رابطه مثبت و معنادار قوی مشاهده شد که بیانگر تأثیرپذیری هر کدام از این ابعاد معنویت از همدیگر است.

جدول ۹. همبستگی بین مؤلفه‌های ابعاد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری معنویت

بعد رفتاری	بعد اخلاقی	بعد اعتقادی	ابعاد متغیر معنویت	
۰/۶۹۵**	۰/۷۳۸**	۱	ضریب همبستگی پیرسون	بعد اعتقادی
۰/۰۰۱	۰/۰۰۱		p.value	
۰/۷۶۴**	۱	۰/۷۳۸**	ضریب همبستگی پیرسون	بعد اخلاقی
۰/۰۰۱		۰/۰۰۱	p.value	
۱	۰/۷۶۴**	۰/۶۵۹**	ضریب همبستگی پیرسون	بعد رفتاری
	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	p.value	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه

همچنین بررسی ارتباط بین ابعاد اعتقادی، اخلاقی و رفتاری معنویت با متغیر یادمان شهدا از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. براساس نتایج حاصل از این آزمون، بین این ابعاد معنویت و یادمان شهدا در سطح $p < 0,01$ رابطه مثبت و معنادار قوی مشاهده شد که بیانگر تأثیرپذیری هر کدام از این ابعاد معنویت از حضور در یادمان شهداست.

جدول ۱۰. همبستگی بین متغیر مستقل یادمان شهدا و متغیر وابسته ابعاد معنویت

یادمان شهدا	بعد رفتاری	بعد اخلاقی	بعد اعتقادی	ابعاد معنویت	
۰/۵۵۷**	۰/۶۹۵**	۰/۷۳۸**	۱	ضریب همبستگی پیرسون	بعد اعتقادی
۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱		p.value	
۰/۴۹۹**	۰/۷۶۴**	۱	۰/۷۳۸**	ضریب همبستگی پیرسون	بعد اخلاقی
۰/۰۰۱	۰/۰۰۱		۰/۰۰۱	p.value	
۰/۴۶۲۱**	۱	۰/۷۶۴**	۰/۶۹۵**	ضریب همبستگی پیرسون	بعد رفتاری
۰/۰۰۱		۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	p.value	
۱	۰/۴۶۱**	۰/۴۹۹**	۰/۵۵۷**	ضریب همبستگی پیرسون	یادمان شهدا
	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	p.value	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

با توجه به جدول معادلات اندازه‌گیری مربوط به متغیر بعد رفتاری معنویت تمام سؤالات با بار عاملی بالاتر از ۰/۵ توانسته‌اند دست کم هر سؤال ۰/۵ یا ۵۰ درصد از واریانس متغیر بعد رفتاری معنویت را تبیین کنند. همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، تمام سؤالات دارای T.Value خارج از محدوده +۱/۹۶ و -۱/۹۶ قرار گرفته‌اند. بنابراین، تمام سؤالات به احتمال ۹۵ درصد معنادار می‌باشند. با توجه به برقراری دو شرط زیر، هیچ کدام از سؤالات مربوط به متغیر بعد رفتاری معنویت از مدل حذف نخواهند شد.

الف) تمام سؤالات باید دارای بار عاملی بزرگتر از ۰/۵ باشند؛

ب) تمام سؤالات باید از محدوده +۱/۹۶ تا -۱/۹۶ خارج باشند تا از سطح آماری معناداری برخوردار باشند.

جدول ۱۱. شاخص های مناسب بودن برازش مدل اندازه گیری نهایی متغیرهای پژوهش

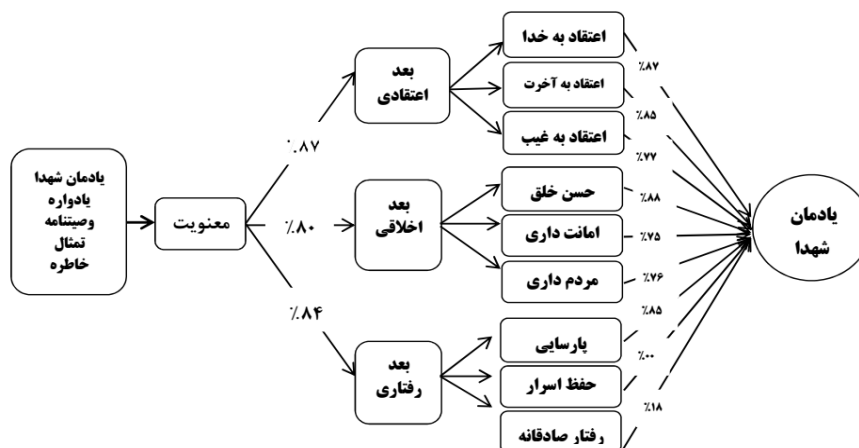
ردیف	شاخص ها	مقدار استاندارد	مقدار به دست آمده
۱	Chi-Square/df	۳>	$376 \div 139 = 2.705$
۲	RMSEA	۰/۰۸>	۰/۰۷۲
۳	PNFI	۰/۵<	۰/۶۴
۴	GFI	۰/۸<	۰/۹۷
۵	AGFI	۰/۸<	۰/۹۵
۶	NFI	۰/۹<	۰/۹۹
۷	NNFI	۰/۹<	۰/۹۹
۸	CFI	۰/۹<	۱
۹	IFI	۰/۹<	۱
۱۰	RFI	۰/۹<	۰/۹۹

حال با توجه به نتایجی که از خروجی نرم افزار لیزرل در جدول بالا به دست آمده است، برازش مناسب مدل اندازه گیری را نتیجه می گیریم و نشان می دهد که تمام روابط معنادار هستند.

مدل ساختاری پژوهش

مدل ساختاری اولیه پژوهش در حالت مدل مفهومی

مدل ساختاری پژوهش پس از مدل اندازه گیری پژوهش در مراحل مختلف و اعمال اصلاحات لازم اعم از حذف سؤالات غیر معنادار و دارای بار عاملی کمتر از ۰/۵ در فایل spss و اجرای مدل ساختاری پژوهش با فایل جدید داده ها اجرا می شود.

Chi- square=678.13 df=167 p- value=0.000 RMCEA=0.93

شکل ۳. مدل ساختاری اولیه پژوهش در حالت تخمین ضرایب استاندارد

همه متغیرهای وابسته مانند متغیرهای اعتقادی، رفتاری و اخلاقی متأثر از متغیر مستقل یادمان‌های شهدا در همه وضعیت‌های یادواره، وصیت‌نامه‌ها، خاطرات و... بودند. بیشترین تأثیر را اعتقادی با ۸۷ میزان تأثیر پذیرفته، متغیرهای رفتاری و اخلاقی نیز به ترتیب ۸۴ و ۸۰ ضریب تأثیر داشتند؛ بدین ترتیب که افزایش و پررنگ بودن یادمان‌ها، به افزایش معنویت در اشکال اعتقادی، اخلاقی و رفتاری شرکت‌کنندگان در یادمان‌ها منجر می‌شود. معرف‌های هر کدام از آن‌ها نیز با جزئیات اثرپذیری این چینی بوده است که اعتقاد به خدا ۸۷، اعتقاد به آخرت ۸۵ و اعتقاد به غیب ۷۷. میزان ضریب تأثیرشان بوده است. یعنی یادمان‌های شهدا و رونق آن‌ها افزایش بار اعتقادی به خدا، آخرت و غیب شرکت‌کنندگان را در پی داشته است. اثرپذیری اخلاقی نیز با ضرایب تأثیر زیر بوده است: حسن خلق ۸۸٪، امانت‌داری ۷۵٪ و مردم‌داری ۷۶٪. میزان ضریب تأثیرشان بوده است. رونق یادمان‌های شهدا، افزایش امانت‌داری، مردم‌داری و حسن اخلاق شرکت‌کنندگان در یادمان‌ها را به دنبال داشته است. متغیر رفتاری نیز با جزئیات زیر از یادمان‌های شهدا اثر پذیرفته است. پارسایی ۸۵٪ از یادمان‌ها اثر پذیرفته است؛ حفظ اسرار و رفتار صادقانه اثرپذیری‌شان اندک بوده و یا اثرپذیری نداشته‌اند.

جدول ۱۲. شاخص‌های مناسب بودن برازش مدل ساختاری اولیه پژوهش

ردیف	شاخص‌ها	مقدار استاندارد	مقدار به دست آمده
۱	Chi-Square/df	۳>	۶۷۸/۱۳=۱۶۷=۲/۷۶۲
۲	RMSEA	۰/۰۸>	۰/۹۳
۳	PNFI	۰/۵<	۰/۶۷
۴	GFI	۰/۸<	۰/۹۷
۵	AGFI	۰/۸<	۰/۹۵
۶	NFI	۰/۹<	۰/۹۹
۷	NNFI	۰/۹<	۰/۹۹
۸	CFI	۰/۹<	۰/۹۹
۹	IFI	۰/۹<	۰/۹۹
۱۰	RFI	۰/۹<	۰/۹۹

تبیین فرضیه‌های تحقیق

فرضیات	نام فرضیه	ضریب مسیر در حالت استاندارد	T.Value
فرضیه اول	تأثیر یادمان شهدا در بعد اعتقادی معنویت	۰/۹۱	۲۳/۹۴
فرضیه دوم	تأثیر یادمان شهدا در بعد اخلاقی معنویت	۰/۸۸	۲۰/۱۸
فرضیه سوم	تأثیر یادمان شهدا در بعد رفتاری معنویت	۰/۸۳	۱۶/۸۳

طبق جدول بالا، فرضیه اول پژوهش که خبر از تأثیر یادمان شهدا در ارتقای بعد اعتقادی معنویت در جامعه می‌دهد، به مقدار T.Value که برابر با ۲۳/۹۴ شده، به دلیل اینکه خارج از بازه ۱/۹۶- و ۱/۹۶+ است به احتمال ۰/۹۹ معنادار است. مقدار ضریب مسیر آن ۰/۹۱ شده و این اطلاعات نشان می‌دهد که فرضیه پژوهش تأیید شده است (ضریب مسیر شدت تأثیر را پیش‌بینی می‌کند).

فرضیه دوم پژوهش که خبر از تأثیر یادمان شهدا در ارتقای بعد اخلاقی معنویت در جامعه می‌دهد، به مقدار T.Value که برابر با ۲۰/۱۸ شده، به دلیل اینکه خارج از بازه ۱/۹۶- و ۱/۹۶+

است، به احتمال ۰/۹۹ معنادار است. مقدار ضریب مسیر آن ۰/۸۸ شده و این اطلاعات نشان می‌دهد که فرضیه پژوهش تأیید شده است.

فرضیه سوم پژوهش که خبر از تأثیر یادمان شهدا در ارتقای بعد رفتاری معنویت در جامعه می‌دهد، به مقدار T.Value که برابر با ۱۶/۸۳ شده، به دلیل اینکه خارج از بازه ۱/۹۶- و ۱/۹۶+ است، به احتمال ۰/۹۹ معنادار است. مقدار ضریب مسیر آن ۰/۸۳ شده و این اطلاعات نشان می‌دهد که فرضیه پژوهش تأیید شده است.

فرضیه اول این پژوهش که خبر از تأثیر یادمان شهدا در ارتقای بعد اعتقادی معنویت در جامعه می‌دهد، با مقدار T.Value، ۱۹/۰۴ و مقدار ضریب مسیر ۰/۸۹ مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که حضور در یادمان‌های شهدا، شرکت در مراسم یادواره‌های شهدا، مطالعه وصیت‌نامه‌های شهدا، ارتباط با یادمان‌های شهدا به ویژه در شهرهای بزرگ، اجرای برنامه‌های فرهنگی مستمر و متنوع در یادمان‌های شهدا و ترویج سبک زندگی اسلامی برگرفته از فرهنگ ایشار و شهادت در جامعه، حاکم کردن فضای معنوی در یادمان‌های شهدا، ترویج رفتارهای ارزشی اسلامی مبتنی بر فرهنگ ایشار و شهادت در جامعه، ترویج سیره اخلاقی شهدا در یادمان شهدا، توجه به زندگی‌نامه و وصیت‌نامه‌های شهدا و ارتقای بینش و بصیرت افراد در یادمان‌های شهدا به طور مثبت و معنی‌داری منجر به تقویت مؤلفه‌های خداآوری از قبیل: امیدواری به فضل خدا، احساس نزدیک‌تر شدن به خدا، حس بندگی بیشتر نسبت به خدا، تقویت مؤلفه‌های ایمان به غیب از قبیل: انس بیشتر با قرآن، قوی‌تر شدن باورها به امدادهای الهی، مستحکم‌تر شدن پیوند قلبی با اهل بیت می‌شود و در نهایت، به تقویت مؤلفه‌های آخرت‌گرایی از قبیل: توجه بیشتر به آخرت و روز قیامت، افزایش عشق به لقای الهی در جامعه و به ویژه در بین جوان‌ها و احساس شرم نسبت به گناهان انجام‌شده در جامعه می‌انجامد که همه اینها از مؤلفه‌های بعد اعتقادی معنویت می‌باشند.

به طور مسلم، یکی از اهداف بزرگ استکبار جهانی از بین بردن هویت دینی و ملی کشور ماست و همواره دشمن با گسترش تبلیغات و جنگ نرم در صدد دور کردن جوانان از معنویت و باورهای دینی است. همچنین مطالعات انجام‌شده و تجربیات گذشته نشان می‌دهد که تقویت فرهنگ ایشار و شهادت و برنامه‌های مختلف یادواره، یادمان‌های شهدا و سایر برنامه‌های این چنینی

نقش بسزایی در افزایش اعتقادات مذهبی جامعه و به تبع آن در عملکرد جامعه، از جمله رفتارهای اجتماعی - فرهنگی و عاطفی آنان دارد و یکی از مؤثرترین راه‌ها برای ارتقای معنویت در جامعه به ویژه در قشر جوان است و باعث اصلاح و اعتلای اخلاق در جامعه می‌شود. نتایج پژوهش حاضر همسو با یافته‌های رستمی، معنوی‌پور، عباسی، فقیهی و نورانی نشان داد که برنامه‌های فرهنگی و یادمان‌های شهدا و فرهنگ ایثار و شهادت، مسئله معنویت در جامعه و آموزه‌های بعد اعتقادی و مؤلفه‌های آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد و منجر به تقویت این آموزه‌ها و مؤلفه‌های آنها در جامعه می‌شود. همچنین نتایج این تحقیق با نتایج مقاله درج شده در مجله حصون آذر و دی ماه ۱۳۸۹، شماره ۲۷ با عنوان «تأثیر و نقش فرهنگ ایثار و شهادت در ارتقای معنوی بسیجیان» همسو است.

بنابراین، دستگاه‌های فرهنگی، دانشگاه‌ها و مراکز علمی و آموزشی باید برای تقویت بعد اعتقادی معنویت و انتقال آموزه‌های دینی در یادمان‌های شهدا به نسل جوان برنامه‌ریزی کنند و به منظور شناخت نقش مقبره‌های شهدا در ارتقای بعد اعتقادی معنویت از دید قرآن مجید و سنت پیامبر بزرگوار(ص) مطالعه کامل صورت گیرد؛ زیرا آنچه باعث بقای اسلام و نظام اسلامی می‌شود، فرهنگ ایثار و شهادت است که برگرفته از فرهنگ عاشورا بوده، باید به آن توجه ویژه‌ای داشته باشیم. توجه به فرهنگ ایثار و شهادت راز بیمه شدن کشور در برابر دشمنان است. جامعه امروز نیازمند گسترش فرهنگ ایثار و شهادت است که در این زمینه همه دست‌اندرکاران و وظیفه مهمی برعهده دارند. دوران هشت ساله دفاع مقدس مشعلی همیشه فروزان است و می‌تواند نیازهای فکری و معنوی نسل فعلی و نسل‌های بعدی را تأمین کند. لذا معرفی رشادت‌های رزمندگان اسلام در طول هشت سال دفاع مقدس به نسل سوم انقلاب، نیازی ضروری است. تفاوت دفاع مقدس ما با بقیه جنگ‌ها در روحیه معنویت، ایثار و فداکاری رزمندگان بوده که این روحیه در هیچ جنگی در دنیا دیده نشده است. رزمندگان ما خلأ تسلیحاتی خود را با معنویت پر می‌کردند و اگر لطف خدا و عنایت ائمه اطهار(علیهم‌السلام) نبود، پیروز نمی‌شدیم. اشتیاق و شور رزمندگان برای حضور در جبهه‌ها و صف‌ناشدنی بود و معنویت آنها باعث تحمل سخت‌ترین و مشکل‌ترین وضعیت‌ها می‌شد. بنابراین، میراث انقلاب ما معنویتی بود که در دوران دفاع مقدس جامعه را فراگرفت.

همچنین، یافته‌های پژوهش حاضر براساس فرضیه دوم نشان داد که یادمان شهدا به صورت مثبت (ضریب مسیر ۰/۸۴) و معنی‌داری ($T.value = 19/04$)، تقویت بعد اخلاقی معنویت در جامعه را پیش‌بینی می‌کند. نتایج یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بعد اخلاقی معنویت و مؤلفه‌های حسن خلق از قبیل: مهربان‌تر شدن افراد جامعه نسبت به یکدیگر و صبورتر شدن نسبت به مشکلات با توجه به صبر خانواده شهدا نسبت به مشکلاتشان، مؤلفه‌های امانت‌داری از قبیل: مصمم‌تر شدن در دفاع از حریم قرآن و اهل بیت(ع)، پایبندتر شدن نسبت به حفظ اسرار دیگران و بیشتر دقت کردن نسبت به حفظ بیت‌المال، و مؤلفه‌های مردم‌داری از قبیل: وفادارتر شدن نسبت به عهد و پیمان و کوشا‌تر شدن در خدمت‌رسانی به مردم، به طور چشمگیری با حضور در یادمان‌های شهدا، شرکت در مراسم یادواره‌های شهدا، مطالعه وصیت‌نامه‌های شهدا، زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره شهدا و اجرای برنامه‌های فرهنگی مستمر و متنوع در یادمان‌های شهدا تقویت پیدا می‌کند. این نتایج با یافته‌های تحقیقات مظاهری سیف و قنبر گلپرست همسو می‌باشد؛ مبنی بر اینکه یادمان شهدا و برنامه‌های یادواره شهدا و زیارت مقبره شهدا به تأثیرگذاری در اخلاق و برخورد‌های حسنه و اسلامی افراد جامعه با هم منجر می‌شود و ارتباط اخلاقی متقابل بین افراد جامعه را متأثر می‌سازد. همچنین باعث می‌شود رابطه بین افراد جامعه صمیمی شود و روابط انسان‌ها، تحت تأثیر حضور در برنامه‌های شهدا و یادمان‌ها، مقبره‌ها و یادواره‌های شهدا قرار بگیرد. شهید با شهادتش برای اطرافیان و افراد جامعه الگوی اخلاقی می‌شود. الگوی اخلاقی نقش مهمی در تهذیب نفس، کسب فضایل اخلاقی و ارتقای معنویت مردم دارد. بنابراین با توجه به نقش فرهنگ شهادت و برنامه‌های یادمان‌های شهدا در ارتقای اخلاق و معنویت در جامعه براساس نتایج مطالعه حاضر، ترویج فرهنگ متعالی «ایثار و شهادت» با اندیشه‌ها، الگوهای اخلاقی و رفتاری منبعث از قرآن، روایات و احادیث نیاز به یک شرایط و فضای مناسب از قبیل: یادمان‌های شهدا در مقبره شهدا دارد تا مورد تأمل و شناخت صحیح تمام اقشار مردم در سطوح مختلف جامعه قرار گیرد و با اقبال حداکثری روبه‌رو شود.

همچنین، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که یادمان شهدا به صورت مثبت (ضریب مسیر ۰/۸۴) و معنی‌داری ($T.value = 19/04$)، تقویت بعد رفتاری معنویت در جامعه را پیش‌بینی می‌کند.

نتایج یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بعد رفتاری معنویت و مؤلفه‌های پارسایی از قبیل: مقیدتر شدن نسبت به رعایت مسائل شرعی، ملزم کردن خود به دوری از معصیت و گناهان و تلاش بیشتر برای انجام دادن تکالیف الهی، متعهد شدن نسبت به پیروی محض از ولایت فقیه، مؤلفه‌های ایثار و فداکاری از قبیل: سعی در گذشت از خطاهای دیگران نسبت به خود، آرزوی شهادت کردن در راه حفظ نظام و ارزش‌های الهی با توجه به جایگاه شهدا و انفاق کردن اموال خود در راه خدا، و مؤلفه‌های صادق بودن در جامعه از قبیل: صداقت داشتن در گفتار، حضور در مقبره شهدا و همسو کردن حرف و عمل خود، به طور چشمگیری با حضور در یادمان‌های شهدا، شرکت در مراسم یادواره‌های شهدا، مطالعه وصیت‌نامه‌های شهدا، زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهدا و اجرای برنامه‌های فرهنگی مستمر و متنوع در یادمان‌های شهدا تقویت پیدا می‌کند.

نتایج مذکور با یافته‌های تحقیقات نورانی، درخشنده، مردانی و نتایج مقاله‌های مهندسی فرهنگی ایثار و شهادت و مقاله «عوامل مؤثر بر پدیدآیی و گسترش فرهنگ ایثار و شهادت» دفتر مطالعات و تحقیقات بنیاد شهید و امور ایثارگران استان فارس همسو می‌باشد.

بنابراین، براساس نتایج پژوهش حاضر می‌بایست نسبت به تقویت اهداف مهندسی فرهنگی ایثار و شهادت و یادمان‌ها و یادواره‌های شهدا، از جمله: شناسایی الگوها و مؤلفه‌های رفتاری برای اشباع هیجان‌های جوانان، درونی کردن پیام و القا نکردن زور، استفاده از اعجاز عاطفه و محبت، مشارکت جامعه ایثارگر در امر هدایت خود، احیای شعائر اسلامی، تبلیغات همه‌جانبه، بهره‌گیری از مناسبت‌های مکانی و زمانی، بهره‌گیری صحیح از هنر و ادب، تذکر و یادآوری مراسم خاطره با رویکرد جدید، برنامه‌ریزی مناسب در محاسبه‌ها و برنامه‌ریزی و استفاده بهینه از نیازهای مادی، اقدامات لازم صورت پذیرد.

نتیجه‌گیری

براساس نتایج پژوهش مبنی بر اثبات نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت و ابعاد آن در جامعه، به این نتیجه می‌رسیم که با توجه با ضریب تعیین تعدیل شده بالای پژوهش در تأیید روابط مدل مفهومی آن و تأثیر یادمان شهدا در سه متغیر وابسته بعد اعتقادی، بعد اخلاقی و بعد رفتاری معنویت، ادبیات پژوهش به درستی انتخاب شده است: لذا به منظور استفاده از این فضای معنوی

برای پرکردن اوقات فراغت جامعه و دوری از برنامه‌های غفلت‌زا و مادی‌گرا، باید بکوشیم با تقویت برنامه‌های مذهبی در یادمان‌های شهدا و تأمین منابع مادی و معنوی آن، فضای عمومی جامعه را از معنویت و عطر حضور شهدا آکنده کنیم؛ زیرا فرهنگ ایثار و شهادت با هویت قدسی خود از توانایی سرشاری در متأثر ساختن نهادهای اجتماعی و ساختارهای سیاسی به انضمام بافت فرهنگی جامعه برخوردار است. بی‌شک این فرهنگ برترین اصل برای کسب رشد اجتماعی محسوب می‌شود و شهادت که نتیجه سلامتی روان، روحیه شجاعت و انتخاب آگاهانه است، مقاومت و پویایی جامعه را به دنبال دارد؛ زیرا ریشه در قدرت، صبر و استقامت و مبارزه با کفر دارد. این عوامل در مجموع، مقاومت جامعه را بالا می‌برد و اجتماع را محرک و پویا می‌سازد.

پیشنهاد‌های کاربردی

با توجه به اثبات نقش یادمان شهدا در ارتقای معنویت در ابعاد اعتقادی، رفتاری و اخلاقی در بین افراد جامعه براساس نتایج پژوهش، به منظور تقویت و گسترش این نقش مطابق با نتایج پژوهش پیشنهاد‌های کاربردی زیر ارائه می‌شود:

۱. شناسایی و ترویج الگوهای رفتاری، اخلاقی و اعتقادی معنویت با ایجاد جنبش‌های مردمی و جوان‌گرا در یادمان‌های شهدا؛ زیرا بنیاد معنویت نوین در یادمان‌های شهدا می‌تواند با انگیزه‌سازی و هدایت مخاطبان، خود آنها را به فعالیت‌های ترویجی در حوزه‌ها و شاخه‌های خاص با گرایش به معنویت و در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) دعوت کند و به شکل‌گیری حرکت‌های خودجوش، نظیر: گروه‌های هنری معنویت‌گرا، گروه‌های اخلاقی فناوری اطلاعات، گروه‌های ورزش و معنویت، خانواده معنوی و غیره که می‌کوشند رویکرد اخلاقی و معنوی را به عرصه‌های مختلف زندگی تسری دهند، کمک کند.

۲. طراحی و اجرای برنامه‌ها و نشست‌های تولیدکننده انرژی معنوی جمعی و الگودهنده رفتاری، اخلاقی و اعتقادی در یادواره‌ها، مقبره‌ها و یادمان‌های شهدا.

۳. طراحی و اجرای برنامه‌های فرهنگی مطابق با سلیقه‌های مقاطع سنی مختلف کودکانی، نوجوانی، جوانی و میان‌سالی در مقبره‌ها و یادمان‌های شهدا.

۴. تسهیل ارتباط‌های چهره به چهره با شخصیت‌های معنوی از طریق برگزاری سلسله نشست‌های حلقه‌ای و بحث‌های موضوعی دربارهٔ یک موضوع خاص تا حصول نتیجه براساس نظر جمع. این نشست‌های دوره‌ای، به ویژه برای افراد علمی در یک رشته علمی خاص و بحث دربارهٔ یک موضوع علمی، ممکن است با همفکری، بحث و مکاشفه منجر به یک تولید علمی و یا یک حقیقت علمی و کشف یک پدیده نوظهور شود.
۵. ترویج فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر و نظارت عمومی، ایجاد حساسیت ارزشی و پرورش روحیه مواجهه با عوامل آسیب‌زای بهداشت روانی و اسباب تهدید سلامت معنوی جامعه، از طریق تشکیل تیم‌های گسترده کارآمد و آموزش‌دیده امر به معروف و نهی از منکر در بین مردم، به ویژه جوانان در یادمان‌های شهدا.
۶. آسیب‌شناسی فرهنگی معنوی در جامعه در عرصه رفتار و باورهای معنوی و ارائه راهکارهای علمی به منظور رفع این آسیب با حضور در برنامه‌ها، یادواره‌ها و یادمان‌های شهدا.
۷. شناسایی سرگرمی‌های غفلت‌زا در جامعه و برنامه‌ریزی برای برنامه‌های جایگزین معرفتی و معنوی در یادمان‌های شهدا، به ویژه برای نسل جوان و نوجوان.
۸. توجه بیشتر مادی و معنوی به مراکز یادمان‌های شهدا و تأمین بودجه مناسب برای فعالیت‌های فرهنگی و ایجاد ساختار کارآمد تربیتی - معنوی.
۹. اجرای برنامه‌ها و کارگاه‌های فرهنگی و معنوی در یادمان‌های شهدا و تجلیل از شخصیت‌های اخلاقی و معنوی در هر مجموعه کاری یا صنفی که در یادمان‌های شهدا حضور می‌یابند و در برنامه‌های آن همکاری می‌کنند و نیز معرفی افراد نمونه با ذکر شاخصه‌های برتری آنان.
۱۰. بهره‌گیری از مقبولیت و محبوبیت شخصیت‌های اخلاقی - معنوی در یادمان‌های شهدا و برنامه‌های یادواره شهدا و توجه به نقش فراوان آنها در گسترش فرهنگ معنوی.
۱۱. جذب هنرمندان و ورزشکاران محبوب به برنامه‌های معنوی حضور آنها در یادمان و برنامه‌های شهدا و نیز اطلاع‌رسانی مناسب به جوانان دربارهٔ جلوه‌های حیات اخلاقی و معنوی هنرمندان و ورزشکاران محبوب و متعهد.

۱۲. استفاده از افراد با روحیات انقلابی و شهادت‌طلبی و مهیا کردن امکانات رفاهی برای آنها در نزدیکترین مکان به یادمان‌ها، به منظور بهره‌برداری از حداکثر وقتشان جهت ارتقای کمی و کیفی برنامه‌های معرفتی و معنوی یادمان‌ها.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. موسوی خمینی، روح‌الیه (۱۳۶۰). صحیفه نور. ج ۷. تهران: مؤسسه نشر آثار امام خمینی.
۳. _____ (۱۳۷۳). چهل حدیث. ج ۱۳. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۴. _____ (۱۳۷۸). ایثار و شهادت در مکتب امام خمینی (ره). مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) با همکاری بنیاد شهید انقلاب اسلامی. مؤسسه چاپ و نشر عروج.
۵. خامنه‌ای، سیدعلی. بیانات در دیدار اقشار مختلف جامعه.
۶. حجتی، بابک (۱۳۸۸). نشریه الکترونیکی دانش مرمت و میراث فرهنگی. سال ۴. دوره ۲.
۷. رستگار، عباسعلی (۱۳۸۵). مدل انگیزشی معنویت: مطالعه موردی دانشگاه تهران. پایان‌نامه دکتری. تهران: دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
۸. راغب اصفهانی، حسین‌بن محمد (۱۳۸۸). مفردات فی غریب قرآن. ترجمه خسروی‌حسینی. تهران: انتشارات مرتضوی.
۹. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸). آناطومی جامعه. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۰. زمانی، شهریار (۱۳۸۱). ماجرای معنویت در دوران جدید. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۱. سقایی‌بی‌ریا، محمدناصر (۱۳۸۷). «نقش معنویت در زندگی و میدان رزم». فصلنامه حصون. ش ۱۶.
۱۲. کرمانی، طویی (۱۳۸۱). شهید و شهادت. تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
۱۳. علامه مجلسی. بحارالانوار. ج ۹۳.
۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). آشنایی با علوم اسلامی، حکمت عملی. چ اول. تهران: انتشارات صدرا.
۱۵. _____ (۱۳۷۸). فلسفه اخلاق. انتشارات صدرا.
۱۶. _____ (۱۳۸۶). آزادی معنوی یا گفتار معنوی. چ ۳۳. قم: انتشارات صدرا.
۱۷. مظاهری، سیف و حمیدرضا، تانویسم (۱۳۸۵). فصلنامه آیین سلوک. ش ۷.
۱۸. نارونی نصرونی، رحیم (۱۳۸۰). دین از منظر روان‌شناسی و مقایسه آن با رویکرد اسلامی. مجله تخصصی معرفت. ش ۱۰.